

Anna

Tai~

vaan~

ka~

lat

*Anna
Idström*

© Anna Idström ja Atena / Kustannusosakeyhtiö Otava, 2022

Atena
Jyväskylä
atena.fi

ISBN 978-951-1-42321-8

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2022

Puhumaton mummo

Laura

Tapahtumat alkoivat siitä päivästä, kun eräs mies lipesi otteestani ja putosi lattialle. Vanhan, heikkokuntoisen miehen romahtamisella lattiaan ei ole suurta merkitystä tässä maailmassa, sillä tuollainen on oikeastaan aika tavanomaista, mutta minuun se sattui. Enkä nyt tarkoita pelkästään sitä, miten myötätunto kouraisi vatsaani hänen parkaistessaan kivusta, vaan tarkoitan suurempaa, henkistä tuskaa: kukaan ei välittänyt. Ei vanhasta miehestä eikä minusta. Me olimme merkityksettömiä.

Olin tuolloin 23-vuotias ja työskentelin hoitoapulaisena sairaalassa, jämähtäneenä lukioaikaiseen kesätyöpaikkaani. Hoitoapulainen tarkoittaa oikeastaan siivoojaa. Minun työskentämäni oli yksi kokonainen pitkäaikaispotilaiden osasto. Ensimmäisenä aamulla luuttusin käytävien ja huoneiden lattiat niin puhtaiksi, että muovipinnan himmeä kiilto heijasti pehmeinä kuvajaisina loisteputkilamppujen valoa. Seuraavaksi minun piti juosta läpi ja siivota mitenkuten kaikki huoneet ja vessat, vaikka aikaa ei ollut muuhun kuin sängynlaitojen, ovenkahvojen ja vesihanojen pyyhkimiseen. Vessanpöntöt piti hangata sisäpuolelta tarkasti, jotta pöpöt eivät majoittuisi niiden posliinipinnan näkymättö-

missä naarmuissa. Ulkopintaan sen sijaan ei ollut suotavaa kajota, sillä sitä ei ollut mitoitettu hoitoapulaisen päivittäisiin työtehtäviin. Näin, että yhden vessan seinällä oli paskaa, siis ihan oikeasti sitä itseään, mutta ruskea tahra piti jättää aloilleen, koska sen siivoamiseen ei voinut käyttää minuuttiakaan. Piti pyyhkiä vain ne pinnat, joihin jatkuvasti kosketaan. Tämä oli ohjeistukseni. Siinä se paskainen vessanseinä oli päivästä toiseen odottamassa erikoispäivää, jolloin sen saisi siivoustyönjohtaja Hakulisen luvalla siivota.

Hakulista ei kukaan uskaltanut uhmata. Hän istui ainaisessa armeijanvihreässä puserossaan nuttura kireällä pöytänsä takana B-rakennuksen etäisimmän siiven perällä, eikä hänen huoneeseensa yksikään hoitoapulainen mennyt kevein mielin. Hakulinen nimittäin puhui huutamalla. Lähestyipä häntä minkä asian kanssa tahansa, hän vastasi huutamalla. Vaikka häntä ei olisi kohdannut kasvotusten kuukausiin, hänen tuikea olemuksensa hohkasi takarivossa siitä hetkestä lähtien, kun hänen kanssaan oli työ-sopimuksen allekirjoittanut.

Toinen tehtäväni oli syöttää potilaat, mikä käytännössä tarkoitti valintaa: joko kiirehdin osaston läpi ja työnsin kaikille hitaasti mutusteleville mummoille muutaman lusikalisen pöperöä suuhun, tai sitten syötin osan potilaista kyl-läisiksi ja loput jäivät ilman ruokaa. Kaikkia en olisi ehtinyt ravita kunnolla siihen mennessä, kun peltinen ruokakärry haettiin takaisin keittiöön tiskit kolisten. Yleensä valitsin syöttää kaikkia jonkin verran.

»Mutta eikö se tuntunut pahalta?» kysyisi sellainen, joka ei ole sairaalaa kokenut. Kyllä tuntui! Jokainen päivä oli riipaiseva kuin kaatuminen pyörällä asfalttiin. Siihen ei totu. Tietysti ihmismieli suojelee itseään turtumalla, mut-

ta turtumuksen verhon takaa pilkottaa todellisuus, joka kysyy: »Onko tämä kaikki sinusta ihan okei?» Ja mieli vastaa siihen väistämättä: ei! Ei ollut okei nähdä nuo kaikesta ohi katsovat haamut sängyissään, joku huokuva olento hokemassa viimeistä afasian jäljelle jättämää sanaa, toinen yritteliäs mumisemassa toiveikkaan tervehdysten, jotta vaikuttaisi elävämmältä ja saisi enemmän ruokaa kuin puhumaton huonetoverinsa. Minä katselin joka päivä heidän alennustilaansa. Kukin heistä lojui hylättynä kuin siivousträtti mummolan narulla. Siinä oli jonkun äiti, kauan sitten vauvaansa onnellisena suukotellut. Tuossa soitonopettaja, aikoinaan kehunut ja kannustanut hentoista muusiikkia, joka sai kappaleen »Keinumme näin pilviä päin» soitettua melkein oikein. Vieressään jonkun uskollinen työtoveri, ammattimies, unohdettuna kuin muinoin uljaasti soinut punainen vappumarssi, mutta nyt niin kiusallinen edes muistaa. Käytävän toisella puolella eilispäiväisissä vaiפוissaan mies, joka oli neljäkymmentä vuotta sitten tehnyt rehelliset mökkikaupat naiivin yksinhuoltajan kanssa huijaamalla naispoloa, vaikka joku toinen olisi siinä tilanteessa kyninyt hölmöltä rahat itselleen. Kukaan ei häntäkään muistanut.

Ajattelin, että jos minä en tekisi työtäni, sen tekisi kenties joku minua huonommin. Pitäisi loputtomia kahvitaukoja, kuten pelkkiä iltavuoroja tekevä Katri, tai jättäisi kesätoissa pari viikkoa viihtyneen Minnin lailla lautasen eteen potilaalle, jolla ei ole voimia nostaa lusikkaa suuhunsa, kiiruhtaisi tiehensä ja palatessaan toteaisi: »Aha, sinulle ei maistunut, no viedään pois.»

Eräänä päivänä en vain pystynyt siihen enää. Lakkasin hosumasta ja päätin sen yhden kerran, yhden potilaan

kohdalla tehdä oikein: ruokkia ihmisen kunnolla ja ho-
puttamatta. Istuuduin erään potilasvuoteen reunalle. Sallin
hartioitteni pudota alas. Hengitin rauhallisesti. Annoin pu-
humattoman, mihinkään reagoimattoman mummon pu-
reskella ja niellä ruokansa omaa tahtiaan. Tarjosin hänelle
toisen lusikallisen, kolmannen, yhdeksannen. Tutkailin
mummon kalpeita, ryppyisiä kasvoja ja poskien arkaa lii-
kettä. Hetken mielijohteesta silitin hänen valkoisia hiuk-
siaan hänen mämmeltäessään vehnäleipäänsä. Mummon
harmaista silmistä alkoi kieriä suuret kyynelet. Hänen
leukansa väpätti, mutta hän ei rohjennut nostaa katsettaan.
Ruokaa valui suupielestä, ja minä pyyhin sen hellästi peh-
meään liinaan. Hän oli siellä osastolla aivan yksin, täydelli-
sen yksin koko maailmassa.

Verhon takaa kuului heikolla äänellä: »*Tsii jiviba jala
naal.*» Joidenkin minuuttien kuluttua lause toistui, kuten
oli toistunut jo viikkojen ajan. Ikkunan puoleisessa peti-
paikassa makasi kuihtunut vanhus. Hänen kylkiluunsa
sojottivat terävinä ohuen sairaalapaidan alla, ja hänen
tummat silmänsä olivat painuneet syviin kuoppiin. Muu-
an sisätautiosastolle siirretty kollega oli kuiskinut minulle
kerran, että laiha vanhus oli joutunut pienenä tyttö-
nä orpokotiin, josta hänet oli adoptoitu vakavaraiseen
opettajaperheeseen. Loppunsa lähestyessä hän oli lakan-
nut puhumasta suomea ja toisteli vain tuota yhtä, romani-
kielistä lausetta. Kohta »*tsii jiviba jala naal*» vaihtui vai-
meaan kuorsaukseen. Ehkä lause oli ainoa, jonka vanhus
muisti oman äitinsä sanoneen.

Iltapäivällä eräs vanha mies, rainnainen vuodepotilas
hänkin, soitti kelloa päästäkseen vessaan. Soitti ja soitti ja
soitti... Kävin kahvihuoneessa sanomassa pöydän ympä-

rille kokoontuneille hoitajille, että sillä miehellä olisi asiaa. Kukaan ei tehnyt mitään, kälätys vain jatkui. Vanhuksen hätä yltyi. Minulla ei ollut lupaa nostaa potilaita, koska minulla ei ollut siihen koulutusta – sen oli Hakulinen selvän sanoin mieleeni teroittanut, mutta mies aneli peukalo soittokellon nappulalla koukistellen. Kun kukaan oikea ammattilainen ei rientänyt häntä auttamaan, hän pyysi minulta:

– Auta minut vessaan! Ei kerrota kenellekään! Kyllä sinä minut jaksat nostaa. Minä ponnistan itsekin.

Minun kävi miestä niin sääliksi, että tartuin hänen kainaloihinsa kaksin käsin ja kiskoin hänet pois sängystä. Hän oli velto ja ponneton, lihaksissaan ei yhtään voimaa, ja hän oli hirvittävän painava. Ennen kuin ehdin muuttaa mieleni ja työntää hänet sittenkin takaisin sänkyynsä, hän retkahti lattialle sellaisella voimalla, että sängyn viereen jätetty metallinen vati lipesi hänen altaan ja kumahti seinään. Mies parkaisi tuskaisesti pikkupöydän alalaatikon kulman survaistessa hänen lantiotaan. Roikotin häntä käsivarresta pitääkseni hänen mutkalle vääntynyttä yläruumistaan koholla, jottei hän olisi romahtanut kivuliaasti sängyn alta esiin pistävän metallihäkkyrän päälle. Karjuin kaikin voimin hoitajia apuun. Parissa sekunnissa sieltä tultiin juoksujuoksu ja muutamalla riuskalla liikkeellä mies nostettiin pystyyn. Minua mulkoiltiin olan yli murhaavasti, kun pappaa talutettiin vessaan. Vessan ovella hänen alleen levisi suuri lammikko, ja vanhus painoi päänsä alas.

Kaikki olivat minulle vihaisia: Olin nostanut potilasta, vaikkei minulla ollut siihen koulutusta. Mitä minun päässäni oli liikkunut? Ääliö! Teettää toisilla lisää hommia! Niin kuin tässä ei jokaisella olisi muutenkin tarpeeksi.

Minähän sen pissalammikon siivosin, ja sitten hinkkasin koko loppupäivän ovenkahvoja itkua nieleskellen, häpeissäni, koska olin mokannut. Kotiin lähtiessäni osaston ovenkahvat kiilsivät peilikirkkaina, mutta minun oli paha olla. Tuntui, ettei se enää korjaantuisi järkeilyllä tai elämönhallintaoppaiden etevillä neuvoilla, vaan olin kerta kaikkiaan nähnyt liikaa sellaista, mitä ihmisen ei pitäisi joutua koskaan näkemään.

Sturenkadun raikas tuuli pyyhki päivän tapahtumat ajatuksistani, mutta vasta kotioven kolahdus ja kaupungin melun hälveneminen kerrostaloasunnon seinien taakse tuuditti minut turvallisuudentunteeseen. Kotona minun oli hyvä olla. Kotiin ei Hakulisen huuto kuulunut, kotoa ei muiden yrmeys minua tavoittanut. Potkaisin kengät jaloistani ja heittäydyin painuneelle, keltaiselle sohvalle, jonka puhkikulunutta päällistä olin paikannut muutamasta kohdasta vakosamettitilkuilla. »*Tsii jiviba jala naal*», toistin mielessäni. Niin kauan kuin en ymmärtänyt, mitä se tarkoitti, se saattoi tarkoittaa minulle mitä vain.

Hetken loioituani nousin istumaan ja näin kuvajaiseni hämärtyneestä ikkunasta. Lasista heijastui nuoren naisen pyöreät kasvot ja paksu, ruskea letti.

Tullessani aamulla töihin sain kuulla erään potilaan kuolleen yön aikana. Omaisia parveili vainajan huoneen ympärillä. En ollut nähnyt ketään heistä osastolla aiemmin. Sen suuremmin ajattelemta kerroin käytävällä vastaan tulevalle hoitajalle, että se mies kuoli. Hoitaja veti minut heti lähimpään huoltotilaan ja kivahti:

– Käytä sanaa *exitus*. Me emme sano, että joku *kuoli*.

Hetken muistin puhua exituksesta, mutta parin tunnin kuluttua lausahdin epähuomiossa sisäpostin jakelijalle:

– Se mies, joka ulvoi huoneessa 14, on kuollut.

Jälleen minua mulkaistiin murhaavasti:

– Hyssss! Omaiset voivat kuulla. Käytä sanaa *ek-si-tus!*

Tunsin paheksuvat katseet niskassani. Ahdistuneena jynssäsin ovenkahvat, vessanpöntöt, lavuaarit, sängynlaidat. Työnsin pari lusikallista ruokaa suuhun kullekin sänkyptiläälle hokien mielessäni: »Siitä vaan, siitä vaan, niele-niele-niele, että muutkin saavat ruokaa, hop, hop.» Rintani tuntui pakahtuvan. Käteni alkoi vapista. Naputin lusikkaa tarjottimen reunaan erään liikkumattoman, harmaakasvoisen olennon edessä, jotta en itkisi. Katsoin, kun ruoka valui ulos hänen suustaan. Tärinä levisi koko kehooni. Lusikka takoi tarjotinta. Ja sitten se tuli. Hermoromahdus, burn out, mikä lie. Jätin lusikan pystyyn mummon ruoka-annokseen, se oli marjapuuroa, ja lähdin juoksemaan.

Käytävien seinät vilisivät silmissäni säännätessäni ulko-ovelle. Tuuppasin sen auki kaikin voimin, ja kun se ei liikunut kyllin nopeasti, työnsin sitä edelläni, jotta pääsin ulos. Nyyhkytin ääneen. Ryntäsin sairaalan puistoalueen poikki, kunnes portilla seisahduin ja itkeä tyrskin porttia vasten. Kun nyyhkytykset lakkasivat ravisuttamasta kehoani, jalkani veivät minut terveysasemalle.

Lääkärin mielestä minulla ei ollut oikeaa hätää, vaikken pystynyt itkultani puhumaan. Hän määräsi minulle lääkettä päänsärkyyn ja käski palata aamulla takaisin töihin. Nyyhkin läpi yön, ja aamulla minulla oli päänsärky itkemisestä.

Minusta tuntui, että mielummin kuolisin kuin näkisin enää kertaakaan sitä paskaista vessanseinää, jota ei saa pyyhkiä. En minä tällaista elämää halunnut! Halusin elää

maailmassa, jossa ihmiset ovat arvokkaita ja jossa ansaitaan keskipalkkaa. Halusin päästä mukaan niiden joukkoon, jotka menestyvät, voivat hyvin ja näyttävät kuvissa pirteiltä. Miksen minä, kun kuka tahansa muukin?

Ja niin se kirkastui, minkä olisi pitänyt olla ilmeistä jo vuosia sitten: halusin yliopistoon. Halusin tulla joksikin!

Aamutuimaan vetäisin takin niskaani ja marssin toiselle lääkärille, joka määräsi minulle lyhyen sairausloman kätettyäni sitä häneltä ääni närkästyksestä väristen, mutta tuon kolmen päivän jälkeen minun olisi palattava pesemään sairaalan lattioita. Niitä minä tulisin pesemään koko ikäni, jos en pääsisi opiskelemaan.

Seuraavien viikkojen aikana tein vain yhtä asiaa: luin kielitieteen pääsykoekirjoja. Olin heittänyt noppaa historian ja kasvatustieteen välillä, mutta rastittanut kaavakkeeseen sittenkin kielitieteen. Minulla oli nimittäin kielitieteelle kysymys. Vaikka en osannut muotoilla sitä sanoiksi, tunsin sen hyrinänä mielessä. Se liittyi lauseeseen »*tsii jiviba jala naal*» ja siihen, mitä kieli merkitsee ihmiselle.

Istuin kaiket illat yöhön asti kirjojen ääressä lukien niitä uudestaan ja uudestaan alusta loppuun. Opettelin joka lauseen, joka sanajärjestyksen, jokaisen alaviitteen, kunnes osasin molemmat kirjat ulkoa silmät kiinni, kuten näyttelijä osaa vuorosanansa, tai kuten hartaimmat muslimit osavat Koraanin. Tenttaajat pääsykokeissa eivät voisi kysyä minulta mitään sellaista, mihin en osaisi vastata.

Kielitieteen pääsykoepäivän koittaessa pukeuduin parempaan takkiini ja otin kaapista esille kalliimman laukunni, jotta näyttäisi pahaiselta onnenonkijalta, naurettavalta lattioiden puunaajalta pyrkimässä hienomman väen jouk-

koon. Letitin hiukseni taakse. Vedin jalkaani kapeat, mustat housut. Kas noin, älykkö menossa näyttämään osaamistaan.

Astuin sisään Porthanian raskaista pyöröovista. Hengitin yliopiston ilmaa. Se tuoksui arvokkuudelle. Nousin juhlallisesti hissillä toiseen kerrokseen ja kävelin kierreportaita alas aulaan kuin keisarinna akateemiseen palatsiinsa. Liu'utin sormeani silkinsileää porraskaidetta pitkin. Valkoiseksi maalatun teräskaitteen jokainen pystysuora pinna huokui yksinkertaista eleganssia. Kävelin aulassa hitaasti edestakaisin kuunnellen askelteni kaikua. Jokainen solu minussa henkäisi: »Haluan tänne!» Halusin tulla osaksi tuota ylevää atmosfääriä. Jokainen itsevarmana ohi kävelevä tutkija, jokainen ilmoitustaulun kepeästi keikaroiva lappu väreili lukeneisuuden tenhovoimaa. Otin esille suklaapatukan ja pillimehun, joista saisin energiaa keskittymiseen, ja astuin koesaliin.

Pääsin läpi parhailla pistemäärillä. Parhailla!

Professorin lupaus

Laura

Siinä minä sitten istuin arvonnousustani pöllämystyneenä Helsingin yliopistossa uusien opiskelijoiden fuksitilaisuudessa kuuntelemaan professori Netta Erikssonin alkajaispuhetta:

– Pienellä varovaisuudella voisin sanoa, että kannattaa opiskella kielitiedettä, sillä tämä tärkeä tieteenala avaa moninaisia ovia ja tarjoaa mahdollisuuksia kehittyä vaativiin, yksilöllisiin tutkimus- ja asiantuntijatehtäviin.

Oi, tyylikäs Netta Eriksson vadelmanpunaisessa jakkukakissaan ja punaisiksi värjäytyissä hiuksissaan! Hänen hyvin hoidetut kätensä kaartelivat pientä, hallittua kiertorataa hänen puhuessaan meille hövelisti hymyileville tulokkaille. Hänen katseensa kiersi yleisössä.

Luentosalin modernit kalusteet oli sijoiteltu viistosti nouseville porrastasanteille. Seinät oli vuorattu kaiut vaimentavilla äänieristyslevyillä. Minusta tuntui kuin ne supattaisivat lupauksia: »Sinusta tulee täällä jotain.» Vastavuoroisesti minä lupasin suorittaa jokaisen kurssin korkeimmilla arvosanoilla, antaa kaikkeni. Jos en tekisi mitään väärin, onnistuisin. Voisin loikata hoitoapulaisten luokasta lukeneistoon.

Siinä istuessani en kuitenkaan keksinyt yhtäkään työpaikkaa, johon kielitieteilijöitä palkattaisiin, ja se häiritsi minua jonkin verran. Mutta koska kaikkea yhteiskunnassamme kontrolloidaan, päättelin, että työpaikkoja luodaan jollain tavalla sitä mukaa kuin ihmisiä valmistuu. Meidät koulutetaan jotain tehtävää varten, ja mikä se ikinä onkaan, se selviää aikanaan.

Aloin siis lukea aamusta iltaan ja usein yöhön asti, suorittaa tenttejä ja jännittää esseiden palautuspäiviä. Jokainen arvosanani oli kiitettävä, ja jokaista tenttiä edelsivät vatsanväänneet.

Suurin osa tenttiaineistoista oli kammottavan tylsää ja teknistä kielitiedettä – rutikuivia selontekoja historiallisten äänne muutosten muokkaamista kielistä ja kuinka niitä oli tutkittu, metodologiaa kielten muinaisten sukulaisuussuhteiden osoittamiseksi – mutta minä luin kaiken tinkimättä ainoastakaan yksityiskohdasta. Pikku keittiöni seinäkello raksutti muovisesti, kun pänttäsin taustatietoja teorioiden kehitysvaiheista. Ferdinand de Saussure, Noam Chomsky ja Anna Wierzbicka valuivat silmiäni ohi vasemmalta oikealle. Katseeni jatkoi siitä harhailuaan pöytäliinan keltaisia ruutuja pitkin kohti kapeaa ikkunaa, josta näkyi vanhojen kivitalojen sisäpiha kanaverkkoaitoineen, vaahteroinen ja mattotelineineen, vastapäisen talon kellanvärinen seinä ja taloyhtiön paperinkeräyslaatikot. Juuttikorissa pöydän kulmalla oli kaksi omenaa. Pakotin silmäni niiden punaposkista takaisin kirjan sivulle, sillä kaikki se pitkäpiimäinen, joutavanpäiväisiä sivuseikkoja preussilaisella tarkkuudella luetteleva teksti johti minua rivi riviltä kohti tutkintoa. Kunhan minulla olisi tutkinto, minä kohtaisin yhdeksi niistä kunnioitetuista asiantuntijoista,

joitka sipsuttivat aamuisin keskustan kultakivettyjä katu- ja hienoihin töihinsä. He olivat jo puskeneet itsensä läpi yliopistokoulutuksesta. Opetelleet nöyrästi kaiken, mitä tutkintovaatimuksissa käskettiin. Hikoilleet väkevää virtsaa kirjatenteissa. Hengittäneet sisäänsä kaikki onttouttaan humisevat teorit. Pusertaneet tulehtuneista älynystyröistään kivuliaita esseitä. Kuivattaneet itsensä opintoputken mukaisiksi pitkuloiksi mahtuakseen siihen pilliin, jonka läpi ihmisen on hilauduttava saadakseen tittelin. Maisteri. Lisensiaatti. Tohtori.

Pänttäminen johtaa oppineisuuteen ja oppineisuus arvokkuuteen. Tuo taju valaisi niteiden sivuja kirkkaammin kuin pöytälamppuni, se virkisti mieltäni voimallisemmin kuin kahvi. Niin minä pysyin pöytäni ääressä. Nielin vaikeaselkoista teoriaa, vaikka aivoni näivettyivät, painuivat kasaan ja surkastuivat rusinaksi, kunnes se mustunut kikkare lopulta putosi korvastani, kun nukahdin poski pöytää vasten. Herätessäni yön pimeydessä näin, ettei siinä paperilla mitään rusinaa ollut. Poskeeni oli vain painunut kirjan kulman muotoinen kuvio.

Jatkoin lukemista aamuun asti. Isoiloivat, agglutinoidivat ja polysynteettiset kielet. Objektin ja subjektin kongruenssi. Tekijän, kokijan ja instrumentin semanttiset roolit lauseessa ja funktionaalinen kielioppi. Khoisankielten äännejärjestelmä. Samojedikielissä esiintyvä švaa-vokaali. Bantukielten klassifikaattoriprefiksit. Opettelin kaiken ohittamatta yhtäkään sivua tai alaviitettä. Ylitseni vyöryivät baskin ja georgian äkkiväärät ergatiivitaivutukset, indo-eurooppalaisten kielten häijyt partisiipin perfektit, gerundit ja subjunktiivit ynnä mandariinikiinan lukemattomat partikkelit eli sellaiset harmittomilta vaikuttavat pikkusanat,

joiden kieliopillinen merkitys on sitä kimurantimpi, mitä tarkemmin niihin perehtyy.

Esseitä kirjoittaessani halusin tehdä vaikutuksen professoreihin, joten etsin teosten lähdeluetteloissa mainitut ikivanhat opukset Kansalliskirjaston pohjakerroksen hyllyistä syvänteistä, tarkastin tietojen oikeellisuuden ja viittasin alkuperäislähteisiin sivunumeron tarkkuudella. Se oli tietenkin työlästä, mutta halusin antaa kaikkeni, jotta menestyisin.

Suoritin kurssit aikataulussa ja sain parhaat arvosanat. Äänneoppi, lauseoppi, semantiikka eli merkitysoppi, kieli-tieteelliset universaalit: mikä on yhteistä kaikille ihmiskunnan kielille kautta historian, ja millaisia piirteitä ei esiinny yhdessäkään tunnetussa kielessä? Kielen ja kulttuurin yhteys: millä tavoin kielet heijastavat puhujayhteisönsä maailmankuvaa eli käsityksiä inhimillisestä olemassaolosta ja elämästä? Kielen ja aivojen välinen kytkös: miten me ymmärrämme merkityksen?

Erään äännehistorian kurssin päätteeksi kumaraselkäinen dosentti ynähti:

– Tuleeko jollekin mieleen kysymyksiä?

Minulle tuli yksi: »Voivatko aivot vaurioitua tietojen vastahankaisesta omaksumisesta?»

Kielitieteen sielu

Laura

Repiessäni käärepaperia paksun, valkokantisen kirjan ympäriltä en osannut aavistaa, mitä tuo kirja minulle pian tekisi. Kanteen oli painettu sanat *Anthropological Linguistics*. Olin tilannut kirjan ulkomaalaiselta kustantajalta, vaikka se maksoi hunajaa, sillä minulla ei ollut kärsivällisyyttä odotella kirjaston lainakirjaa varausjonon hännillä. Tunsin lyysähtäväni kasaan arvioidessani kirjan painon ja tiheän rivivälin perusteella, etten ehtisi lukea tuota kirjaa kunnolla tenttipäivään mennessä.

Istahdin keittiöni pöydän ääreen, käänsin auki ensimmäisen sivun ja aloitin. Tunnit kuluivat ja ilta tuli. Ilta meni. Kun vilkaisin seinäkelloani, se oli kaksi. Otin jääkaapista puolikkaan lasagneannoksen ja suunnittelin meneväni nukkumaan, mutta luin vielä pikkuisen, vain yhden luvun loppuun. Sitten seuraavan. Jatkoin heti herättyäni. Tuo monisatasivuinen järkäle lumosi minut taitavalla sanankäytöllään ja uteliaisuutta kiihottavilla kysymyksillään. Se vietteli lukemaan lisää. Kaikki, mitä kirjoittaja kertoi maailman erilaisista kielistä sekä ihmisistä, jotka noita kieliä puhuvat, oli niin humalluttavaa, että luin jokaisen rivin tahallani hitaasti lykätäkseni viimeisen sivun lähestymistä.

En kokenut enää pakottavaa kiirettä päästä tenttimään kirjaa. Halusin vain nauttia lukemisesta, pohtia jokaista yksityiskohtaa. Pänttäämisen sijaan yritin unohtaa oppimani, jotta voisin lukea kaiken uudestaan ja tuntea oivaltamisen ilon kaksi kertaa. Minun oli päästävä syvemmälle kirjan esittämiin kysymyksiin. Ne johtivat toisiin kysymyksiin, jotka jälleen johtivat vielä suurempiin kysymyksiin. Ensimmäistä kertaa menin kirjaston sokkeloisten käytävien perälle etsimään vanhoja alkuperäislähteitä siksi, että minä *halusin tietää*, mitä niissä lukee.

Yritän vähän selvittää sitä maailmaa, jonka löysin – ihmiskielen arvoitusta. Jotkut väittävät, että ihmiskieli on vain yksi luonnossa esiintyvä merkityksiä välittävä järjestelmä muiden joukossa, mutta käytännössä mikään ei vastaa ihmiskieltä kaikessa sen hienostuneessa monimutkaisuudessa. Simpansseille voidaan opettaa yksinkertaista viittomakieltä, mutta tämä tapahtuu laboratorio-olosuhteissa, eikä simpanssien sanavarasto koskaan muodostu kovin laajaksi. Delfiinien vihellyskielestä saadaan yhä enemmän tietoa – meri on täynnä viestintää, mutta viitteitä ihmiskielen kaltaisesta monikerroksisesta kielijärjestelmästä ei ole.

Ihmiskielelle on tunnusomaista rajallisen merkkijoukon rajattomat yhdistelymahdollisuudet, mikä tarjoaa lähtökohdat loputtomalle verbaaliselle luovuudelle. Ja kääntäen, mikään uusi ilmaus ei synny tyhjästä. Käyttämämme sanat ovat menneiden sukupolvien perintöä. Suomme on täynnä toisten ihmisten sanoja ja niiden sisältämiä ajatuksia. Kie-lioppi, joka jäsentää sanat ymmärrettäväksi viesteiksi, on yhtä lailla sukupolvelta toiselle muinaisuudesta asti välitynyt, tiedostamattomuudessa lepäävä säännöstö. Satoja ja

tuhansia vuosia sitten unhoon painuneet ihmiset puhuvat meissä.

Moniin sanoihin ja ilmaisuihin vaikuttaa tietyssä kulttuuri- ja luonnonympäristössä eletty elämä, ja vain samoja asioita kokeneet ihmiset voivat ymmärtää kyseiset ilmaukset. »Lumen narskunta» tuskin merkitsee mitään järkevää sellaiselle etelän ihmiselle, jolla ei ole kokemusta hiihtämisestä tai kävelemisestä pakkaslumella. Suomalaiset voivat vaivattomasti puhua kenelle tahansa kaduntallaajalle nuoskasta tai sohjosta, puusaunan pehmeistä löylyistä tai Kekkoslovakian ajasta, ja toinen ymmärtää heti, mistä on kyse, mutta samat sanat käännettyinä vaikkapa jollekin eteläafrikkalaiselle kielelle eivät välttämättä loisi kuulijalle minikäänlaista mielikuvaa. Toisaalta sellaiset sanat kuin »ylös» tai »alas» ovat yleismaailmallisia, koska kaikilla ihmisillä on omakohtainen, ruumiillinen kokemus kulkemisesta pystyasennossa ja elinikäinen tieto esineiden ainoasta puutoamissuunnasta. Kieli kumpuaa ympäristöstään ja myötäilee ihmisten kokemaa todellisuutta. Jos ulkoavaruuden painottomuudessa olisi älyllistä elämää ja kielellistä kommunikaatiota, siellä »ylös» ja »alas» tuskin tarkoittaisivat mitään.

Jokainen maailman kieli Brasilian sademetsien heimo-kielistä jäätävien lakeuksien ahavoittamien inuiittien murrevariantteihin on kieliopillisesti monimutkainen ja sanastollisesti huomattavan laaja. Jyrkkä ero ihmiskielen ja muun luonnossa esiintyvän kommunikaation välillä on kansainväliselle tutkijakunnalle edelleen mysteeri.

Ihmisten jokapäiväinen elämä perustuu verbeihin, substantiiveihin, näiden yhdistelmiin ja kaikkiin niihin merkityksiin, joita nämä välittävät ihmiseltä toiselle niin

käsittämättömän nopeasti, ettemme yleensä edes huomaa käyttävämme kieltä. Hyvin vähän tiedetään siitä, miten toisen ihmisen ajatusten ymmärtäminen tapahtuu. Kuinka saavutamme taianomaisen yhteydentunteen, kun keskustellemme keskenämme? Miksi esimerkiksi minä olen hieman eri ihminen luennon kuultuani kuin ennen luentoa? Minähän olen vain istunut paikallani! Myös professori lienee muuttunut piirun verran kuultuaan minun kysymykseni ja vastattuaan siihen.

Kielen avulla ajattelemme samat ajatukset kuin toinen ihminen. Emme toki sellaisinaan ja tarkasti kuin peilikuvat, mutta riittävän samanlaisina, jotta toisiaan seuraavat puheenvuorot tuntuvat ymmärrettäviltä, täydentävät toisiaan ja muodostavat mielekkään kokonaisuuden ikään kuin ajattelut kehittyisivät yhdessä, toinen toistaan muokaten. Hermot muuttavat ääniaaltojen sarjan mitä monimutkaisimmiksi tulkinnoiksi, jotka kuulija kuvittelee. Niin juuri, *kuvittelee*. Emme voi ymmärtää lausetta »mieheltä putosi viinipullo lattialle» ilman, että taju putoavasta viinipullosta muodostaa ainakin häivähdyksenomaisen kuvan. Oliko pullo vihreä vai väritön? Menikö se rikki? Valuiko viini lattialle? Oliko pullosta valuva viini puna- vai valkoviiniä? Arvatenkin punaviiniä. Mitään tästä ei sanottu lauseessa. Aivot loivat nämä merkitykset. Entä jos sanonkin, että »sängyn alla on villakoira»? Näkeekö toinen silloin mielessään pölypallon vai puudelin? Kielellinen ymmärrys muodostuu jonkinlaisista kuvista, aistihavaintojen simulaatiosta. Aistihavainnot ovat kerrostuneet ihmisen muistiin skeemoiksi koko elämän ajan, sekunnista toiseen, minuutista toiseen.

Maailmassa puhutaan noin kuutta tuhatta kieltä. Näistä suuri osa on uhanalaisia, eli viimeiset puhujat ovat har-

maantuneita syrjäkylien vanhuksia. Nuori polvi on vaihtanut äidinkiелensä alueen valtakieleen. Näin on käynyt monille intiaanikielille, Siperian, Tyynenmeren saarten ja Australian alkuperäiskansojen kielille, vähemmistökielille Intiassa, Kiinassa ja Afrikassa. Kielten määrä vähenee vääjäämättä. Tämä on tiedetty jo vuosikymmenten ajan, mutta kukaan ei edelleenkään tunnu täysin ymmärtävän, mitä merkitystä sillä on. Monilla vähemmistökieliä puhuvilla ryhmillä on asiasta oma intuiotionsa ja voimakas, nostalginen tunnesuhde menneiden sukupolvien kieleen, jonka ovat menettämässä, mutta näiden vähemmistöjen ääni yleensä hukkuu valtaväestön kaikennielevään piittämattomuuteen. Samaan aikaan kulttuurit tuntuvat samanaistuvan joka puolella maailmaa. Mitä meille ihmisille on tapahtumassa?

En voinut lopettaa lukemista. Tutkimusartikkelit houkuttelivat minut aina seuraavien artikkelien äärelle. Lähdeluettelot tuntuivat liian lyhyiltä. Vietin päivät kirjastossa, yöt luin sängyssä lukulamppuni kellertävässä valossa. Toisinaan minulla ei ollut varaa edes yliopistoruokalan keittolounaaseen, koska en halunnut ottaa lainaa. Söin liotettuja ja keitettyjä linssipapuja, halvinta vietnamilaisten kaupassa myytävää riisiä sekä kaurapuuroa voidakseni ostaa rahoillani kirjoja. Laihduin lopulta lähes luurangoksi, mutta sillä ei ollut merkitystä, koska olin liittynyt niiden joukkoon, jotka ovat tuhansien vuosien ajan jahdannut vastausta mahdolltomaan arvoitukseen: mitä me ihmiset oikein olemme? Toisin sanoen olin saavuttanut juuri sen tilan, johon akateemisen sivistyksen tulisi palvelijansa johdattaa. Olin päässyt maailman perimmäisten kysymysten äärelle.